

הרב אלעד אליהו

הודאה בדבר שבמידה

ראשי הפרקים

- א. פתיחה
- ב. מחלוקת אביי ורבא
- ג. שיטת רש"י
- ד. שיטת תוספות
- הסבר התומים בדעת תוספות
- ה. שיטת הגר"א
- ו. שיטת החזו"א
- ז. סיכום
- ח. דינו של הר"י מגאש
- ט. שיטת הרמב"ן
- י. שיטת הרא"ש
- יא. מקור הדין

א. פתיחה

כאשר אדם מודה לחבירו במקצת מתביעתו, מתחייב הוא שבועת התורה- שבועת מודה במקצת. מספר תנאים יש על מנת שבית הדין יחייבו את הנתבע שבועה זו. אחד מתנאים אלו הוא שתהיה הטענה וההודאה בדבר שבמידה.

משנה שבועות (פרק שיש):

אין נשבעין אלא על דבר שבמידה, ושבמשקל, ושבמנין. כיצד? בית מלא מסרתי לך, וכיס מלא מסרתי לך, והלה אומר איני יודע, אלא מה שהנחת אתה נוטל פטור, זה אומר עד הזיז וזה אומר עד החלון חייב.

נראה שישנם כמה אפשרויות להבין את גדרו של תנאי זה. א- תנאי בטענותיהם. ז"א שבדין מודה במקצת צריך לומר טענות שעונות על הקריטריון של מידה ומשקל. אולי כגזרת הכתוב ואולי כחלק מהפסיכולוגיה שגורמת לנו להשביע מודה במקצת. ב- תנאי בבי"ד. ז"א שבי"ד לא יכול לדון דין מודה במקצת כאשר אינו יודע בברור את מידת מחלוקתם. לאפשרות זאת נצרף את האומדן של הבי"ד על טענותיהם. אולם לדרך הראשונה שהצענו אנו דנים במה ששמענו מפיהם ולא במה שאנו יכולים לברר מתוך

דבריהם. ג- תנאי בשבועה. אנו צריכים שהשבועה תהיה על דבר מבורר. לדרך זו לא נוכל להסתפק בברור חלקי של הטענות. כיון שעדין לא תהיה השבועה על דבר מבורר. ומאידך יכול הברור להעשות שלא ע"י טענותיהם. ולא יהיה שייך בזה דין של יצאה הודאה בפטור.

ברור הוא שאם דבר שבמידה הוא דין בהגדרת הטענות לא היינו מצפים לראות אותו במקרים אחרים. אולם אם זה דין בדיון של ב"ד או דין בשבועה ייתכן ויימצא גם במקומות אחרים.

ננסה לבחון דין זה על פי סוגית הגמרא והראשונים, תוך עיון במקור הדין.

ב. מחלוקת אביי ורבא

נחלקו אמוראים (שבועות מג,א) באיזו תביעה מדובר במשנה. אביי מעמיד את דין המשנה כאשר התובע טוען בית מלא ולא מיקד טענתו על בית מסוים. היינו "בית סתם". אולם אם יאמר התובע "בית זה" הרי שטענתו ידועה ואינה בכלל דבר שאינו במידה. במקרה זה הנתבע יתחייב שבועה אף אם ישיב "מה שהנחת אתה נוטלי".

רבא מקשה על אביי שלדבריו התנא בסיפא לא היה צריך להביא דין זה אומר עד הזיז וזה אומר עד החלון - חייב. אלא לומר: במה דברים אמורים - בבית מלא, אבל בית זה מלא - חייב.

בהסבר שאלת רבא כתבו תוס' (ד"ה ליפלוג) שהואיל ואין משמעות לתביעת עד הזיז בבית סתם, מוכרחים להעמיד שבסיפא מדובר ב"בית זה". וכיון שמדובר ב"בית זה" נכתוב באופן פשוט במה דברים אמורים - בבית מלא, אבל בית זה מלא - חייב!. שהיא הדוגמה היותר פשוטה כפי שמציע רבא.

רבא סובר, שגם אם נעמיד את המשנה כשהתובע טוען "בית זה" אם הנתבע יענה "מה שהנחת" פטור. כיון שאין כאן "דבר שבמידה".

את החילוק הפשוט בין בית סתם לבית זה הוא ביכולת למדוד את התביעה, ניתן להבין בשני אופנים: או שכאשר התובע יטען "בית זה" אנו נלך לבית ונמדוד וכך תהפוך תביעתו לדבר שבמידה. או שמכיון שהוא טען דבר שניתן למדוד ה"ז תביעת דבר שבמידה, למרות שעד שלא נמדוד לא נדע את המידה.

ג. שיטת רש"י

בסברת אביי כתב רש"י: "דכיון דאמר ליה בית זה מלא וזה מחזירה לו חסרה נראה חסרונה והרי הוא כזה אומר עד החלון וזה עד הזיז".

היינו כשנלך לבית המדובר נראה את מידת הבית, ונראה גם את גובה הפירות. וכך נדע את ההפרש ביניהם והוי דבר שבמידה. ז"א שאנו מתחשבים במדידה שאחר שלב הטענות על מנת להחשיב זאת כדין דבר שבמידה.

נראה שרבה החולק על אביי מודה שתביעת בית זה נחשבת לתביעת מידה. שהרי אין סיבה לומר שיש הבדל בין "בית זה מלא" ל"בית זה עד הזיז". ו"עד הזיז" בבית זה הוי דבר שבמידה. אבל רבא סבר שתשובת "מה שהנחת אתה נוטל" אינה מידה. למרות היכולת שלנו למדוד את תשובתו. וסובר הוא שלא מתחשבים במדידה שאחר שלב הטענות. אלא שלדבריו צריך לומר שמה ש"בית זה" נחשב לדבר שבמידה הוא כיון שתבע דבר שיש לו מידה.

היוצא לנו: לכו"ע גם בתביעה וגם בהודאה צריך שיטענו מידה ונחלקו האם המדידה שלאחר ההודאה מחשיבה את ההודאה לדבר שבמידה.

אפשר א"כ לומר שמחלוקתם היא בגדר דבר שבמידה. רבא הסובר שאין אנו מודדים את הודאתו הבין שדין דבר שבמידה בא להגדיר את טענותיהם - הכפירה וההודאה. וכיון שבתוך בדבריו לא נאמרה מידה נפטר מחיוב שבועה. אביי לעומתו לא הבין שזהו דין בטענות ולכן מצרף הוא את מדידת בית הדין לטענות בעלי הדין. (כמו האפשרות השניה או השלישית שהצענו).

ד. שיטת תוספות

תוס' לא התייחס לסברת אביי. אולם הם שאלו על דברי רבא מדוע ראייתנו לא תחשיב את טענותיהם לדבר שבמידה. ובשאלתם ציטטו תוס' את לשון רש"י בהסברו לאביי. וז"ל: "וא"ת ואמאי לא חשיב בית זה מלא דבר שבמידה דכיון דאמר ליה בית זה מלא וזה מחזיר לו חסרה נראית חסרונה והרי הוא כזה אומר עד הגג וזה אומר עד הזיז" ואפשר להסיק מכך שתוס' הבינו שזה מה שעומד ביסוד שיטתו של אביי.

תשובה ראשונה בתוס': "וי"ל דבשאיין חסרה אלא מעט מקריא מלאה ואין ידוע מה ביניהם". תביעת בית מלא אינה תביעה מוגדרת כיון שגם בית חסר מעט נקרא מלא בלשון אנשים. ולכן גם אם נמדוד לא נדע "מה ביניהם". בבאור דבריהם אפשר לומר שכעת אין אנו יודעים כלל שיש ביניהם הפרש

כיון שמצב הפירות בבית קרוב להיות מלא והוי בכלל מה שקוראים אנשים מלא. וא"כ בתשובת מה שהנחת לא נודע לנו שיש ביניהם הפרש. אולם אם ימצא שהבית מלא רק בחציו ברור שאין זה בגדר בית מלא והודאתו תחשב לדבר שבמידה. אם נבין כך יצא שאין חיסרון בתביעת "בית זה מלא" אלא שתשובת הנתבע ביחס לטענה אינה מודגרת. אפשרות זו דחוקה. כיון שצריך להעמיד את המשנה רק באופן שהבית קרוב להיות מלא.

הט"ז (פח,כד) הלך בדרך דומה וסבר שגם לתירוץ זה של תוס' אין חיסרון עצמאי בתביעת "בית זה מלא". ורק ביחס לתשובת "מה שהנחת" אין כאן דבר שבמידה. וזה פירושו: תביעת בית מלא נחשבת לדבר שבמידה. למרות שכשחסר קצת עדין אנשים קוראים מלא, אין זה פוגם בזה דהוי דבר שבמידה. והסיבה היא, כיון שאין דרישה מאדם שדייק כ"כ. (ואפילו כאשר אדם אומר עד הזיז ברור לנו שאינו מתכוון לומר בדיוק עד הזיז). אם יענה הנתבע ויודה בחצי בית יתחייב שבועת מודה במקצת. אלא שכאשר הנתבע עונה "מה שהנחת אתה נוטל" חסרה מידה בהודאה. וכאן נכנסת שאלת תוס'. שתוס' שואל שנחשיב הודאתו למידה מצד היכולת שלנו למדוד. ועל כך ענו שמלא אינה הגדרה מדויקת שנוכל למדוד על פיה.

ז"א כאשר אנו שומעים מפיהם טענה אנו יכולים להחשיבה כמידה למרות שאינה מדויקת כיון שזו דרך הדיבור. אולם אם אין אנו שומעים מידה בטענותיהם ואנו צריכים למדוד, בזה אנו צריכים מידה מדויקת. ברור א"כ שהט"ז הבין שאין זה גדר בטענותיהם אלא גדר בדיון בבי"ד, שבי"ד ידע על מה הדיון שבפניו.

ישנה דרך אחרת להבין את דברי תוס'. הלח"מ (טו"נ ד, ב), הסמ"ע (ס"ק מה) והגר"א (ס"ק נ) הבינו שלתירוץ זה בתוס' רבא סובר ש"בית זה מלא" אינה מידה כלל. ואפילו יענה הנתבע "עד החלון" לא תהיה כאן שבועה כיון שחסרה בתביעה מידה.

בדעת אביי אפשר לומר שחולק בהיבט הלשוני והוא סובר שתביעת בית מלא משמעותה בית מלא לחלוטין.

עוד אפשר לומר שאביי מודה שתביעת בית מלא אינה מוגדרת. אלא שהוא סובר שאין אנו צריכים לדעת את ההפרש ביניהם אלא מספיק שנדע שיש הפרש. (ואכן לפי הרא"ש זהו גדר דין דבר שבמידה כפי שנבאר לקמן ע"פ הנתבות). והביאור בזה למרות שכשאנשים מגיעים לבה"ד אנו יכולים להניח שהם מתוכחים. אולם כדי לדון דין מודה במקצת אנו צריכים לשמוע

בדבריהם את הויכוח. (דין בטענות) וא"א לומר שזהו דין בידיעת בי"ד כיון שאעצם הגעתם לבי"ד מלמדת אותנו שיש ויכוח ביניהם. ואין אנו צריכים לדון בדבריהם. אלא שבדברי אביי קשה ללכת בדרך זו כיון שהוא מחשיב את הודאת "מה שהנחת" לדבר שבמידה. וזה אפשרי רק אם בי"ד ימדדו את הודאתו. ואם דין דבר שבמידה הוא דין בטענות אין מקום למדוד לאחר שלב הטענות. ובבואנו להסביר את שיטת התומים ננסה להעמיד דרך זו.¹

משני ההסברים בדעת רבא עולה כי מדידת בי"ד מועילה להחשיב טענותיהם לדבר שבמידה. ועוד - וספות אינם מסתפקים בידיעה כללית שיש ביניהם הפרש בטענות. אלא מצריכים שאנו נדע את מידת ההפרש בין התביעה לטענה² וכיון שבית מלא אינו דבר מוגדר לא נוכל לדעת ע"פ דבריו הראשונים מה ההפרש המדויק גם לאחר מדידה. (וגם אם אחרי ההודאה יתקן או יסביר שהתכוון ל"מלא" עד הס"מ האחרון, כבר יצאה ההודאה בפטור והוי קדמה הודאה לתביעה המחייבת).

ניתן לפרש בדרך זו בדעת רבא בין אם נאמר שזהו דין נוסף על טענותיהם ובין אם נאמר שזהו דין בשבועה.³

ב. עוד מתרץ תוס' וז"ל: "אי נמי בעינן שיזכיר מדה בהודאתו". וכונתו היא שלא מהני מה שאנו יכולים למדוד אח"כ כמה היתה טענתו והודאתו. ואנו מצריכים שבשעת ההודאה יאמר דבר שעונה על גדר דבר שבמידה. והינו שמסביר את המחלוקת כמו שהסברנו בדעת רש"י.

הסבר התומים בדעת תוספות

האחרונים הקשו על תוס' שתי קושיות בסגנון דומה.

המהרש"א הבין בתירוץ השני שטענת מה שהנחת אינה דבר שבמידה. אבל אין חיסרון בטענת בית זה מלא. וקשה דא"כ מדוע לא נקטה המשנה "זה

¹ קשה לכאורה לומר שאביי סובר שלא צריך מידה משני הטענות (כפי שהגרי"א מפרש, ראה לקמן) ואנו מסתפקים במדידת מה שהנחת. כיון שבדברי אביי משמע שביית זה הוי מידה ללא קשר לתשובת הנתבע.

² כך מדויק מלשון תוס' (ותוס' הרא"ש) שכתב ואין ידוע מה ביניהם ולא 'ואין ידוע שיש ביניהם'. ונראה גם שהתומים פח ס"ק טו הבין כך בדבריהם.

³ אולי היה מקום לומר שלט"ז אין זה יכול להיות דין בשבועה כיון שאין אנו יודעים במדויק את הטענה ואי אפשר להשביע על טענה שאינה מבוררת. אבל לפי מה שאמרנו בדבריו נראה שאין חיסרון במידה אלא רק כלפי יכולת המדידה שלנו.

אומר בית זה וזה אומר עד החלון חייב? וכמו שרבה הקשה על אביי.

הרש"ש הוסיף קושיה על המהרש"א – בתירוץ הראשון אנו מבינים שאין חיסרון בתשובת "מה שהנחת" ויש חיסרון בתביעת "בית זה מלא". וקשה דא"כ מדוע לא נקטה המשנה "זה אומר עד הזיז וזה אומר מה שהנחת אתה נוטל"? וכמו שהקשה רבא.⁴

ומכח קושיות אלו מסבירים הרש"ש והתומים (פח ס"ק טו) ששני תירוצי תוס' הם תירוץ אחד (ואת ראשי תיבות א"נ צריך לפתוח "אף נמי") ורבא סובר א- אין מודדים את הבית לאחר תביעתו. ב-תביעת בית מלא אינה דבר שבמידה ואנו צריכים לדעת מידה מדויקת. ולכן בסיפא התנא שינה גם את התביעה וגם את ההודאה.

באיזו נקודה אביי חולק על רבא? הרש"ש כתב שאביי חולק רק בדין "בית זה מלא" שזו נחשבת לתביעת מידה. ומודה לרבא שהודאת מה שהנחת אינה דבר שבמידה. אולם בלשון הגמרא אין זה נכנס. שבשאלת רבא לאביי משמע שאביי סובר שהודאת מה שהנחת נחשבת לדבר שבמידה (בבית זה) "א"ל רבא אי הכי אדתני סיפא זה אומר עד הזיז וזה אומר עד החלון חייב לפלוג ולתני בדידה במה דברים אמורים בבית מלא אבל בית זה מלא חייב?" משמע שלפי אביי היה מספיק רק לחלק בין בית סתם לבית זה. אבל להסבר הרש"ש אי אפשר להסתפק בזה כיון שעדיין לא שמענו שהודאת "מה שהנחת" אינה נחשבת דבר שבמידה.

אפשרות אחרת לומר היא שאביי חולק על רבא בתרתי. א- מדידת ב"ד הופכת את טענותיהם לדבר שבמידה (כלפי תשובת מה שהנחת). ב- משמעות בית מלא היא מלא לחלוטין. אלא שצריך לקשור בין שני מחלוקות אלו.

⁴ קשה מדוע המהרש"א לא הקשה את קושייתו של הרש"ש. הרי היא כמעט זהה לשלו ובסדר הסוגיה היא קודמת. שהרש"ש הקשה על התרוץ הראשון והמהרש"א הקשה על התרוץ השני.

ואולי אפשר לתרץ. תוס' הסבירו ששאלת רבא היא שכיון שחייבים להעמיד את הסיפא בבית זה ולאביי מספיקה טענה זו מדוע לא נקטה המשנה את הדוגמה הפשוטה בית זה מלא. וא"כ לתירוץ השני בתוס' קשה על רבא מדוע לא נקטה המשנה בסיפא ז"א בית זה וז"א עד החלון? אולם לפי התירוץ הראשון, לרבא לא יכולה המשנה לנקוט בית זה וחיבת להדגים ב"עד הזיז" א"כ נקטה המשנה עד החלון אגב שנקטה עד הזיז שאין סיבה להעדיף אחד על גבי השני. כנלע"ד (וזה הוי הפוך מהגר"א -לקמן שהבין שקושיית רבא היתה רק מתשובת עד החלון ולא משאלת עד הזיז).

אפשר לומר שאביו מודה שאין במשמעות בית מלא מידה מדיוקת אלא שאביו סובר שאין אנו צריכים לדעת את ההפרש המדויק ביניהם.

ובהסבר מחלוקתם נאמר כך: גם אביו וגם רבא הבינו שהודאה במידה זהו דין בטענות. רבא הבין שאנו צריכים לשמוע ממש מידה בטענותיהם ועל כן אין מדידת בי"ד מועילה להחשיב טענותיהם לדבר שבמידה. אביו סבר שאין צורך לשמוע מידה בטענותיהם אלא די בידיעה שיש ויכוח ביניהם. ולכן גם תביעת בית מלא מועילה להחשיב זאת לתביעת דבר שבמידה.

תשובת מה שהנחת ללא מדידת בי"ד אין לה משמעות וכיון שהגדרנו שאביו הבין זאת כדון בטענות איך אפשר לצרף את מדידת בי"ד להחשיב תשובתו לדבר שבמידה? אפשר לומר שכיון שדי לאביו הידיעה שיש ויכוח בין התובע לנתבע, עצם היכולת של בי"ד למדוד את הודאתו, מחשיבה את הודאתו לדבר שבמידה, לפחות כלפי הידיעה של בי"ד שיש ויכוח ביניהם.⁵

לשיטת התומים יש ביטוי בהלכה. הסמ"ע (פח, מה) הבין שתביעת בית זה מלא אינה נחשבת לתביעת דבר שבמידה. הגר"א הקשה, הרי בשו"ע מוכח שפסק כתירוץ השני בתוס' (שצריך שיזכיר מידה בהודאתו). על פי דברי התומים אפשר להסביר שהסמ"ע סבר ששני התירוצים משלימים זה את זה.

ה. שיטת הגר"א

הגר"א (פח ס"ק נ) סובר שבית זה מלא נחשב כדבר שבמידה ולא כתירוץ הראשון של תוס'. שאם מחלוקת אביו ורבא היא על "בית זה מלא". האם נחשב מידה או לא. היה על רבא לומר רק דבית מלא לא ידיעא טענתיה ולא לומר "לעולם אינו חייב - עד שיטענונו בדבר שבמידה שבמשקל ושבמנין, ויודה לו בדבר שבמידה ושבמשקל ושבמנין". ולמה האריך רבא במשפט זה?

ובהסבר מחלוקת אביו ורבא כתב שאביו סובר שמספיק מידה או בתביעה או בהודאה. רבא סובר שצריך מידה גם בהודאה וגם בתביעה.

דברי הגר"א בדעת אביו יובנו רק אם נאמר שאביו סובר שדבר שבמידה בא להגדיר את הדיון בבי"ד וברגע שצד אחד הזכיר מידה אנו יודעים על מה מדובר. אבל אם זה ההסבר באביו למה צריך הגר"א לחדש גדר כזה? הרי אם אנו אומרים שזהו אינו דין בטענותיהם מדוע שלא נמדוד את הודאתו "מה

⁵ הסבר זה באביו אינו עולה בקנה אחד עם הסבר הנתיבות בדעת הרא"ש. לדעתו הודאת "מה שהנחת" אינה דבר שבמידה כיון שאין אנו שומעים ממנה שיש ויכוח בין השנים.

שהנחת". וכשנמדוד הודאתו תהיה לנו מידה משני צדדים. באופן זה נוכל לומר שחידוש אביי הוא רק במדידה שאחר טענותיהם שמחשיבה את הדיון לדבר שבמידה והוי חידוש קטן יותר? אולם הגר"א יצא לשיטתו מתוך דקדוק בלשון הגמרא ולכן חידש שזו שיטת אביי.

בסוגית הגמ' מפרש הגר"א שקושיית רבא על אביי היא מדוע המשנה בדוגמא לחיוב (זה אומר עד הזיז וזה אומר עד החלון – חייב) נקטה גם תביעה בדבר שבמידה וגם הודאה בדבר שבמידה הרי לאביי מהני מידה באחד מהם?

הגר"א גם מתמודד עם שאלת המהרש"א. המהרש"א שאל על תוס' (בתירוץ השני) שאם אנו סוברים שבית זה מלא נחשב מידה מדוע המשנה בדוגמא לחיוב לא נקטה זה אומר בית זה מלא וזה אומר עד החלון. אלא, זה אומר עד הזיז וזה אומר עד החלון?

וסובר הגר"א שהמשנה רוצה לחדש שגם תביעת עד הזיז נחשבת לדבר שבמידה. שהיה אפשר לחשוב שרק תביעת בית מלא נחשב לתביעת דבר שבמידה, כיון שבבית מלא כשחסר כל שהוא ניכר ההבדל מיד. אולם תביעת עד הזיז לא תחשב למידה כיון שחיסרון קטן אינו ניכר. קמ"ל דגם עד הזיז הוי מידה. ולפי זה נצטרך לומר שקושיית רבא על אביי היא מדוע המשנה לא נקטה בסיפא זה אומר עד הזיז וזה אומר מה שהנחת אתה נוטל.

לדברי הגר"א גם אביי לא סובר שמהני הא דנלך למדוד בבית. וזה הוי שלא כתוס'. גם בשאלת רבא הסביר הגר"א שלא כמו תוס'. שהרי תוס' הבינו שהקושיה על אביי היא מהא דהסיפא לא נקטו בית זה במקום עד הזיז.

ו. שיטת החזו"א

במשנה כתוב שאם מודה בפירות עד לחלון נחשבת הודאתו לדבר שבמידה. אבל אם אומר מה שהנחת אתה נוטל אינו דבר שבמידה. ודבר זה תמוהה מה ההבדל בין אם אומר הפקדת עד גובה החלון ובין אם אומר הפקדת עד גובה ערמת הפירות? הרי ברור שאם יאמר "הפקדת עד גובה הפירות בערימה ממול" נחשיב הודאתו לדבר שבמידה ומאי שנא?

צריך לחלק שבמקום שנותן מידה שאינה קשורה לתביעה כגון שאומר עד לחלון אם נבא לבית אפשר שנראה שהפירות אינם מגיעים עד לחלון ונחייב אותו. אם כן משמע שיש כאן מידה. אולם כאשר הוא מודה ואומר מה

שהנחת אתה נוטל אף פעם לא תימצא הודאתו חסרה. וגם אם יחסר בין הודאתו לבדיקת בי"ד לא יהיה הדבר ניכר.

ובסברא זו נחלקו אב"י ורבא :

אב"י סובר שהודאת מה שהנחת נחשבת לדבר שבמידה. ואף אם לא נלך למדוד בבית וכמו שתביעת בית זה מלא נחשבת לדבר שבמידה גם אם לא נלך לבית למדוד. ורבא סובר שהודאה מידה דרך הדבר הנתבע אינה נחשבת מידה.

לחזו"א צריך לומר שעיקר שאלת רבא על אב"י היא מדוע המשנה נקטה עד החלון ולא נקטה מה שהנחת אתה נוטל.

גם לשיטת הגר"א וגם לשיטת החזו"א סברת אב"י אינה מבוססת על צירוף המדידה לאחר הודאתו, וא"כ דבריהם אינם עולים בקנה אחד עם דברי תוס', שכן בתשובה הראשונה בתוס' הבנו שמדובר בצרוף המדידה, ואין רמז לשינוי בענין זה בתשובה השניה.

ז. סיכום

יש מספר שיטות בהבנת המחלוקת :

א. רש"י ותוס' בתירוץ השני – אב"י סובר שמדידת הבית הופכת את הודאתו לדבר שבמידה. רבא סובר שרק הדברים שנשמעים מפיו מהווים מדד האם יש כאן מידה.

שורש המחלוקת הוא שאב"י סובר שזהו אינו דין בטענותיהם ורבא סובר שזהו גדר בטענותיהם.

ב. תירוץ ראשון בתוס' – אב"י ורבא מודים שאנו יכולים למדוד את כמות הפירות שבבית ולהחשיב הודאת מה שהנחת לדבר שבמידה. וחולקים או בכוונת אנשים באומרם בית מלא. או שאב"י סובר שדי לנו לדעת שיש הפרש ביניהם. ורבא מצריך שנשמע מידה.

ג. שיטת התומים – תירוץ תוס' משלימים זה את זה. הרש"ש הסביר שהם חולקים רק בתביעת בית זה מלא ואב"י מודה לרבא ש"מה שהנחת" אינה מידה.

הסבר נוסף שהסברנו: רבא מצריך לשמוע טענות מבוררות ולאב"י סגי בשמיעת ויכוח ביניהם.

ה. דינו של הר"י מגאש

עד כה בחנו את הדין דרך מחלוקתם של אביי ורבא. פן נוסף ומרכזי בדין דבר שבמידה הוא דינו של הר"י מגאש.

המשנה בשבועות (מג,א) מדברת בלוח שמסר משכון למלוה ואבד המשכון. ויש ויכוח מה היה שווי המשכון וכתב הר"י מגא"ש:

(ביחס למפקיד ושומר ולא במקרה של לוח ומלוה) "וכיון שכן שמעינן ממילא דהיכא דאמר שומר אנא לא ידענא כמה הויא שויא ובעל הפקדון אמר ידענא דהוי שוה כך וכך דכיון דמכל מקום הא קא מודה ליה הנתבע דמתחייב ליה מידי ולא ידע כמה הוי ניהו הוה ליה מחויב שבועי ואינו יכול להשבע ומשלם כדאמרינן מנה לי בידך ואמר לו חמשים יש לך וחמשים איני יודע הוה ליה מחויב שבועה ואינו יכול להשבע ומשלם הלכך משלם כל מה שאמר התובע בלי לחייב התובע שבועה על כך ואם רצה הנתבע להחרים סתם על מי שנטל ממנו מה שלא היה ליטול אין מונעין אותו מכך".

כדינו של הר"י מגאש הובא להלכה ברמב"ם (שאלה ופקדון ה,ו):

"הפקיד אצלו פירות שאינן מדודין ועירבן עם פירותיו ולא מדדן ה"ז פושע, בעל הפקדון אומר כך וכך היו והשומר אומר איני יודע ישלם בלא שבועה שהרי חייב עצמו בתשלומין ואינו יודע כמה הוא חייב ונמצא חייב שבועה שאינו יכול להשבע, וכזה הורו רבותי הרב ר' יוסף הלוי ורבו ז"ל"

אולם הראשונים התקשו מאוד בדינו של הר"י מגאש. שהרי כאשר השומר עונה למפקיד איני יודע כמה היה שווי החפץ אינו מודה לו בדבר שבמידה. ומה שונה תשובה זו מתשובת מה שהנחת אתה נוטל? ומלבד זאת הרי כדי להתחייב בשבועת מודה במקצת צריך לכפור בשווי שני כסף וכאן אינו כופר בשני כסף. ומחמת שאלות אלו חלק הראב"ד על דברי הרמב"ם. הרמב"ן והרא"ש ענו על שאלות אלו. והאחרונים התחבטו בהבנת דבריהם.

ט. שיטת הרמב"ן

דברי הרמב"ן הובאו בר"ן בקיצור (יז,ב) וז"ל:

תירץ הרמב"ן ז"ל דלא דמי דכי אמר אינו יודע אלא מה שהנחת אתה נוטל כיון שהודה לו בכל מה שבבית והוא דבר שאפשר לעמוד [עליו] לאו דבר

⁶ עיי' חזו"א חו"מ (יג,טו) מדוע הרמב"ם נזקק לומר שהוא פושע ע"ש.

שבמנין הוא ופטור אבל שומר שאמר אינו יודע כמה היה שוה אין לך בהודאתו אלא פחות שבממון דהיינו שוה פרוטה ועל כל השאר הרי הוא ככופר גמור (והוי מין הטענה) כיון שאי אפשר לחייבו מתוך טענתו שהרי הוא דבר שא"א לעמוד עליו וה"ל כאומר חמשין ידענא וחמשין לא ידענא דדיינינן ליה כמחויב שבועה שאינו יכול לישבע ה"נ הרי הוא כאומר פרוטה ידענא שהוא שוה ואידך לא ידענא ומ"מ דוקא באומר יודע אני שהיה שוה ממון אבל איני יודע כמה אבל באומר איני יודע אם היה שוה כלום פטור דאין כאן הודאה כלל.

הש"ך (עב,ג) באר דברי הרמב"ן: כאשר עונה אדם איני יודע ואין אנו יכולים למדוד הודאתו כגון שאבד החפץ וכדו' אנו יכולים לפסוק מתוך דבריו את ההודאה המינימלית דהינו פרוטה. ובשאר אנו מחשיבם אותו לכופר. שהרי אינו משלם יותר מהמינימום שבדבריו. וא"כ הוי כמודה בפרוטה מתוך התביעה. ומכיון שאינו יודע, אינו יכול להישבע על השאר, ומשלם. כדן כל שבועה דאורייתא כשאינו יכול להשבע.

ולכן בתשובת איני יודע כשהפיקדון אבד וכד' אנו מחשיבים את תשובתו לדבר שבמידה מצד היכולת שלנו לפסוק מתוך דבריו.

אולם כאשר הנתבע עונה "מה שהנחת אתה נוטל" מדובר שאפשר למדוד באיזה כמות הודה ולכן אין בית הדין יכולים לפסוק מתוך הודאתו. שמא יש בהודאתו יותר מפרוטה. ובשעה זו אין כאן משמעות של מידה. וכאשר ילכו למדוד ידעו מה מכילה הודאתו אולם בשעה זו כבר יצאה הודאתו בפטור.

קצוה"ח מסכים עם הש"ך בהסבר הרמב"ן ובתירוץ הקושיה.

אולם יש מספר קושיות על שיטתם:

א. קצוה"ח (עב) מקשה מדברי השו"ע. השו"ע (עב,טז) כותב "המלוה את חבירו על טבעת שיש בו אבן, ונאבד, אם הלוח מודה שאותו שביד השולחני שוה לשלו, פשוט שנלך אחר שומת הבקיאים. אבל אם טען הלוח דשלו היתה שוה יותר, והמלוה טוען ברי שלא היתה שוה אלא כזו, הרי זה מודה מקצת, ונותן לו מה שהוא מודה ונשבע על השאר..". ומקשה הקצות הרי כאשר הוא מודה בשווי הטבעת אנו עדיין צריכים להעריך כמה היא שווה ואין אנו יכולים לפסוק מתוך דבריו וא"כ הוי הודאה בדבר שאינו במידה. ולכן מכריח הקצות להעמיד את דין השו"ע כאשר

נמצאת הטבעת בפני בי"ד ואז הם יכולים לראות שוויה בשעת ההודאה. והודאתו נחשבת לדבר שבמידה.

ב. קצוה"ח (פח,כ) מקשה מדברי הרמב"ם (נערה פ"ב) שכאשר אישה תובעת אדם שאנס אותה בקטנותה וחייב לשלם לה צער בושת ופגם. והוא טוען שפיתה אותה ואינו צריך לשלם לה צער. הוי מודה במקצת. ותמוהה הרי עדיין צריכים אנו להעריך כמה שווה הצער והפגם ומדוע הוי דבר שבמידה?

ולתרץ קושיה זו משתמש קצוה"ח בדין מידה מצד אחד.

המשנה אומרת שהמודה לחבירו בחמישה גפנים מתוך תביעת עשרה גפנים נחשב מודה במקצת. והרמב"ן הוכיח ממשנה זאת שאע"פ שאין אנו יודעים כמה ענבים היו טעונות הגפנים ואין אנו יודעים שווי הודאתו נחשב מודה במקצת כיון שבדבריו אמר מידה מצד אחד.⁷ וא"כ בעינינו גם בהודאה בנוק אחד מתוך תביעת כמה נזקים נחשב זה כהודאה מצד אחד.

ג. הנתיות (פח,ח) מקשה מסימן ת' כשהתובע אומר גדול הזיק והנתבע אומר קטן נשבע שבועה דאורייתא למרות שחסרה עדין שומה ואין השור המזיק לפני בי"ד.

הנתיות תירץ את כל קושיות הקצות ביסוד אחד: כאשר האדם מודה בדבר ובי"ד יכול לפסוק את הודאתו, בזה נגמרת ההודאה. אולם כאשר אין בי"ד יכול לפסוק את הודאתו אלא לאחר בדיקה עד שלא תיגמר הבדיקה לא נפסקה הודאתו. ולכן כאשר אומר אדם מה שהנחת אתה נוטל בי"ד יכול לפסוק לאדם לך טול את מה שבבית. למרות שבי"ד לא יודע כמה יש בבית. וא"כ בזה נגמרת הודאתו ונמצא שלא היתה הודאה בדבר שבמידה. אבל כאשר האדם מודה בדבר שצריך שומה אין בי"ד יכול לפסוק לפי הודאתו עד שלא ישום את הדבר. ולכן עד שלא נשום את הדבר לא נגמרה הודאתו. וכשנשום הודאתו תהיה הודאה בדבר שבמידה.

⁷ והודאה במידה מצד אחד שונה מהודאת עד הזיו בבית סתם שאינה מידה. (תוס' שבועות שם ד"ה לפלוג). כיון שאמירת עד הזיו נחשבת מידה רק מכח היכולת שלנו למדוד אותה (ואינה כאמירת ליטר או קילו) וכאשר אין אנו יכולים למודדה אין שום משמעות לאמירה זו ואין זה אפילו מידה מצד אחד. אולם נקיטת מספר נחשב מידה גם בלי המדידה שלנו. ומובן א"כ מדוע לא יכל הקצות להשתמש בדין זה ע"מ לתרץ את הקושיה מטבעת.

מהו יסוד שיטת הרמב"ן?

בספר מעיני מים (שבועות דף מג) כתב שהרמב"ן סובר שדין דבר שבמידה אינו בא להגדיר את הטענות שבי"ד צריך לשמוע אלא שביה"ד ידע את המידה שעליה הצדדים טוענים. ודבר זה מסביר מדוע הרמב"ן מצריך שנדע מידה מדויקת של ההפרש ביניהם. כיון שאם דבר שבמידה היה דין בטענות היינו מסתפקים בהזכרת מידות ולא דוקא בידיעת ההפרש.

לדבריו בדעת הרמב"ן, דין דבר שבמידה הוא דין בביה"ד. ולכן הרמב"ן החשיב את תשובת איני יודע (שווי) לדבר שבמידה מכח הסקת בי"ד מתוך דבריו. מדוע א"כ לא נחשיב את הודאת מה שהנחת לדבר שבמידה לאחר שנמדוד? שהרי החילוק בין ההבנה שזהו דין בטענות לבין ההבנה שזהו דין נוסף מתבטא גם בזה שאנו יכולים להסיק מידה למרות שלא הוציא אותה מפיו.

וצריך לחלק ולומר שהדין הוא שבשעה שהצדדים אומרים את דבריהם ידע הב"ד את מידת דבריהם. אולם זהו דוחק שאם זה אינו דין בהגדרת הטענות אלא בידיעת בי"ד אין סברא לומר חידוש כזה.

גם בדברי הקצות מוכח שאי אפשר לומר תירוץ זה וכפי שנפרט.

כתב בשו"ע (עה,ה): "מנה לי בידך מהלואה פלונית ומנה מהלואה אחרת שהלוייתך בזמן אחר כך וכך, והנתבע משיבו: אין לך בידי כלום לפי שמהלואה ראשונה פרעתיך כך וכך ומהלואה שניה פרעתיך כך וכך, ומתוך טענתם הכירו הבית דין שעדיין חייב לו מאותם שתי הלואות עשרים דינרים, הוה ליה כשנים מעידים אותו שיש בידו חמשים, שהרי הבית דין עדים במה שהודה שנשאר עליו, וישבע שבועה מן התורה על השאר. הגה: ודוקא שהכירו הבית דין שהודה עדיין במקצת, לפי חשבוננו, אבל אם נתחייב במקצת לפי שאינו נאמן בדבריו, לא מקרי הודאה במקצת (ב"י בשם רשב"א). ועיין לקמן פז,ה.

ונחלקו הש"ך והקצות (שם) בכונת השו"ע. הש"ך סבר שכאשר הנתבע השיב ופירט את דרך הפרעון והתברר שחלק מהחוב נפרע בריבית שהתובע היה חייב לו. וזה אינו נחשב פרעון. נחשב הנתבע למודה במקצת. קצוה"ח סובר שרק כאשר האדם טועה בחשבון (100=30+50) הוי מודה במקצת כיון שבדבריו אמר שלא פרע את כל החוב. אולם אם יש לאדם טעות בדין (ריבית)

אין אנו מרכיבים את ידיעת ביי"ד על הודאת פיו ולא הוי מודה במקצת ולא מדין רבי חייא קמייתא.

להוכיח דבריו הביא הקצות את משנתינו. "בית מלא מסרתי לך, וכיס מלא מסרתי לך, והלה אומר: איני יודע, אלא מה שהנחת אתה נוטל – פטור" אם אנו אומרים שאפשר להשתמש במדידת ביי"ד ע"מ להחשיב זאת למודה במקצת מדוע במשנה כתוב שפטור. ובדבריו אומר הקצות "וגבי מה שהנחת אתה נוטל אפילו היה ידוע לב"ד כבר כמה היה שם אפ"ה פטור כיון דהוא לא הודה בפירוש בדבר שבמדה," משמע שהבין שזהו דין בהגדרת הטענות ולא דין נוסף וצדדי. שאם זה היה דין צדדי לא היה מקום להוכיח משם וגם הי מקום לצרף את ידיעת ביי"ד כשיודע את המידה בשעת ההודאה. (וכמו שאמרנו הקצות הולך עם שיטת הש"ך בהסבר הרמב"ן).

המעניי מיס הבין שהרמב"ן מצריך שנדע מידה מדויקת ולכן חידש הרמב"ן שאמירת איני יודע מכילה בתוכה בדיוק פרוטה. והמעניי מיס הקשה שלפי זה איך הרמב"ן מחשיב מודה במקצת מצד אחד (כשהודה בחמישה גפנים ואין אנו יודעים את כמות הפירות בגפנים). למודה במקצת, הרי אין אנו יודעים מידה מדויקת.

אלא שלעיל ראינו שקצוה"ח השתמש ביסוד מידה מצד אחד על מנת לתרץ את דברי הרמב"ם לשיטת הרמב"ן. וגם הרמב"ן בעצו הביא את דין מידה מצד אחד.

אולם אם נסביר בדעת הרמב"ן שבאמירת איני יודע אנו שומעים מידת פרוטה כאילו אמר במפורש איני מוכן לשלם יותר מפרוטה. ואין כוונת הרמב"ן שאנו צריכים לדעת מידה מדויקת של המחלוקת ביניהם אלא שאנו צריכים לשמוע מידה ובאמירת איני יודע יש מידה. יובן מדוע הרמב"ן מקבל את דין מידה מצד אחד. והדברים יעלו בקנה אחד עם דברי הקצות.

ומלבד זאת נראה דלא קשה קושית המעניי מיס. שאפשר להבין שסברת מידה מצד אחד היא שמבחינתנו התביעה היתה רק גפנים וההודאה היתה בגפנים. וכמו שבתביעת חיטה אין אנו צריכים לדעת את שווי החיטה על מנת לפסוק את הדין כיון שהדיון הוא על החיטה ולא על שוויה. ולפי זה אם התביעה תהיה עשרה גפנים טעונות חמישים ק"ג כ"א וההודאה תהיה חמישה גפנים והם טעונות כמו שקיבלתי אותם (על משקל מה שהנחת) לא הוי דבר שבמידה. ולפי"ז אפשר לומר שדין מידה מצד אחד מובן גם לשיטה שסוברת שדבר שבמידה זהו דין בשבועה.

לפי דברינו אפשר שסברת אביי היא או כגר"א או כרש"י או כחזו"א.

י. תרוץ הרא"ש

הרא"ש סימן כז כתב שאין דברי הרמב"ן מובנים לו ולכן כותב תרוץ אחר. ולשם הבנת דבריו נביאם. וז"ל:

"ונראה דלא קשה דכיון שאומר יודע אני שהיה שוה יותר ממה שיש לי עליו הודה ששוה פרוטה יותר שפחות משהו פרוטה אין נחשב שוויו בחפץ אחד ואם לא יגיע לשוה פרוטה אינו מונה אותו הלכך זה שאומר שהיה שוה יותר מסלע ע"כ בפרוטה הודה הרי יש כאן הודאת ממון וכיון שהודה בסתם אין בכלל הודאה זו אלא פחות שבממון ואין יכולין להוציא ממנו אלא בפרוטה והוי כאילו הזכיר בפירוש שוה פרוטה יותר הלכך על כל השאר יאמר שאיני יודע ואילו כבר על השאר יש כאן כפירת שתי כסף וכיון שאמר אין יודע הוי מחויב שבועה שאין יכול לישבע ולא דמי לבית מלא מסרתי לך והלה אומר איני יודע אלא מה שהנחת אתה נוטל דהתם אין הנתבע משיב שמא אלא כך הוא אומר מה שאמרת שבית מלא הפקדת אצלי מזה לא נתתי לבי לידע אם היה ממש מלא וגם הטענה אינה כל כך בריאה שכן מורגל בלשון מלא שבית שהוא קרוב להיות מלא קורין אותו בית מלא פירות אבל זה אני יודע בודאי שכמו שהנחת אתה נוטל הלכך אין כאן הודאה כלום כיון שלא טען ולא השיב דבר שבמדה ומשקל ומנין שהרי לא טען עליו אלא חסרון פירותיו והלה אומר שלא חסרו".

הש"ך הנ"ל הבין שהרא"ש מחלק בין תביעת כסף לתביעת פירות. והאריך להקשות עליו. הטי"ז (פח, כג) הסביר את דברי הרא"ש בדומה להסבר הש"ך בדעת הרמב"ן ולפי התירוץ בתוס' שבית אינה מידה מדויקת עיי"ש

התומים הסביר שהרא"ש אינו דן את דינו של רבינו יונה מדין דבר שבמידה. שמצד דין זה באמת היה פטור משבועה ולא הינו אומרים מיתוך שאינו יכול להישבע משלם.⁸ וסיבת החיוב כאן היא מכח ברי ושמא.

⁸ ומה שהרא"ש עושה חשבונות שכופר בשני כסף ומודה בפרוטה. אינו בשביל שתהיה הודאה בדבר שבמידה אלא כדי שתהיה טענת שני כסף. וקצת צריך עיון מדוע אנו נצרכים לחשבון זה הרי לשיטתו אין אנו דנים כאן מדין מודה במקצת כלל. ואם זה בשביל להגיע למצב שבו אם היה טוען כך היה מתחייב מה ראית לחלק בין דין שתי כסף ובין דין דבר שבמידה. כמו כן לדבריו צריך לבדוק מה יהיה הדין בברי ושמא היכא שאין כפירת שתי כסף והיכא שהתביעה היא על הקרקע.

והיינו שבגמרא נחלקו האמוראים (רב הונא ורב נחמן) האם אמרינן ברי עדיף ומוציא ממון. ולהלכה נקטינן דלא אמרינן ברי עדיף. אבל במקום שהתורה העדיפה את טענת הברי וחייבה את הנתבע שבועה (מודה במקצת) אם אינו נשבע אנו מוציאים ממון בטענת הברי. ובנידון דידן אם היה הנתבע מודה בדבר שבמידה הינו אומרים שחייב שבועה וישלם כיון שלא יכל להשבע. היינו שאנו מקבלים את טענת הברי של התובע. ולכן גם במקום שאין שבועה מחמת דין דבר שבמידה עדיין טענת ברי עדיפה להוציא ממון.

אולם הרבה אחרונים נקטו בדעת רא"ש כשיטת הנתיבות (פח,ח): כאשר אדם עונה איני יודע את שווי הדבר, אנו רואים שיש בין השנים ויכוח על גובה הסכום שצריך לשלם. אולם כאשר הנתבע עונה לתובע מה שהנחת אתה נוטל לא משמע מדבריו שיש ביניהם ויכוח דשמא הבית מלא. ומה שיתברר אח"כ שהיה חסר בבית לא מהני להשביעו דכבר יצא הודאה בפטור. והרא"ש שעשה חשבון על פרוטה וכפירה אינו עושה זה מדין דבר שבמידה אלא כדי שיהיה הודאה בפרוטה וכפירה בשתי כסף. הנתיבות הסביר שעיקר סברת הרא"ש לחלוק על הרמב"ן כיון שאינו מקבל את האפשרות שידיעת בי"ד תהפוך את הטענות לדבר שבמידה. מדבריו אנו למדים א- דין דבר שבמידה הוא דין בטענות בלבד. ב- אין צורך שאנו נדע מידה. וגדר הדין הוא שאנו נדע שיש הפרש ביניהם.

לפי הסבר זה א- אין צורך לחדש את הדין של מודה במידה מצד אחד שהרי כל שאנו שומעים ביניהם ויכוח נחשב זה למידה.

ב- כל קושיות הקצות והנתיבות לא קשות כיון שבכל אחד מהמקרים שהקשו מהם מתוך טענותיהם אנו שומעים הפרש.

ג- לפי הגדרה זאת צ"ע מה יהיה הדין היכא שתבע עד הזיו בבית סתם והודה בבית סתם עד החלון. אין באפשרותנו לדעת את ההפרש ביניהם אך ברור שקיים הפרש. תוד"ה זה אומר כתב שאין זה נחשב לדבר שבמידה. אולם לדברי הנתיבות בדעת הרא"ש נראה שאין כאן חיסרון של דבר שבמידה.

לפי הרא"ש אפשר להסביר את דברי אביי בכמה אופנים: א- אביי הבין שדבר שבמידה אינו דין בטענותיהם ולכן מדידת בי"ד מחשיבה זאת לדבר שבמידה ובוה צריך לומר שאנו לא יכולים להסתפק בידעה סתמית על מחלוקת ביניהם דא"כ אין שום משמעות לדין זה דבכל שנים שבאים לדין אנו יודעים שיש ביניהם הפרש. וגם אמירת בית סתם מלא ותשובת מה

שהנחת תחשב לדבר שבמידה. ב- אביי לא מצריך שנדע שיש הפרש ביניהם אלא שתזכר מידה ע"י אחד הצדדים כמו שהגר"א הציג.

מקור הדין

בראשונים מצאנו שלשה מקורות לדין זה:

א. הר"ן והרא"ש על הדף הביאו את דברי המכילתא⁹ כסף או כלים, מה כסף שדרכו להמנות, אף כלים שדרכן להמנות, מכאן אמרו כל טענה שאינה במדה במשקל ובמנין אינה טענה

ב-ג. בב"ק (סג,א) עוסקים בילפותא ובגדר תשלום כפל. אומרת הגמ' שהיה מקום ללמוד כלל ופרט מהכתוב "כי יתן איש אל רעהו וכו'" ומכיון שהתורה כתבה לנו עוד כלל ופרט "על כל דבר פשע" יש ריבוי. תוס' (ד"ה למה) מסיק מהגמ' שדיני כפל ושבועה שווים וז"ל: לפי מה שפירשתי דכפל ושבועה הכל אחד כי היכי דדרשינן לענין שבועה מה כלים שנים הכי נמי לענין כפל וכן הא דמעטינן דבר שאינו מסויים הוי בין לענין שבועה בין לענין כפל ואפי' היכא דנשבע על ידי גלגול בדבר שאינו מסויים פטור הוא מכפל.

בהמשך הגמרא ממעטים מ"שלמה" דבר שאינו מסויים. רש"י פירש דבר ללא סימן. בתוס' שני פרושים אחרים: א- (ריב"א) דבר שאינו במידה, במנין ובמשקל ופסוק זה הוא המקור למשנה בשבועות. ולפרוש זה אנו מבינים שדבר שבמידה הוא דין בשבועה. שהרי תוס' נקטו שההשואה היא בין כפל לשבועה. ב- חצי דבר כגון חצי אגוז וחצי רימון. והוסיף תוס': "ודבר שבמידה וכו' דמצרכי גבי חיוב שבועה, תיפוק ליה ממשמעות דכי הוא זה"

בתחילת דברינו ראינו שלש הבנות בדין דבר שבמידה. ננסה לבחון האם יש קשר בין הסברות שהזכרנו למקור הדין.

א. "כסף או כלים" משמש בפסוק כתיאור של החפץ המופקד ולא כתאור של טענת התובע. והיה מסתבר לומר שהראשונים שלמדים מפסוק זה יבינו את דין דבר שבמידה כדין בידיעת ביה"ד ולא כדין שמגדיר את הטענות.

ב. "כי הוא זה" מדבר על טענת הנתבע ולכן מסתבר לומר שהלומר מפסוק זה יבין את דין דבר שבמידה כדין בטענות עצמם.

⁹ מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין פרשה טו.

ג. ולפי ריב"א מפורש בתוסי' שהבין את הלימוד כדין בשבועה. והוא השווה זאת לדין כפל שזהו פסק הדין.

אולם אין דברינו כאן עולים בקנה אחד עם דברינו לעיל. הנתיות הסביר שהרא"ש סבור שזהו דין בטענות עצמם. וכאן אנו רואים שהרא"ש למד את מקור הדין מ"כסף או כלים".

החזו"א (חו"מ יב,ח) כתב שאם אנו מבינים שדין דבר שבמידה הוא דין בשבועה הכוונה היא שהשבועה צריכה להיות על דבר מבורר. ולפי זה אין סברה להשביע על דבר שבמידה מצד אחד (תביעת י' גפנים ותשובת ה' גפנים ללא הזכרת כמה פירות יש בכל גפן). ולכן סובר החזו"א שכל הראשונים שהביאו את דין דבר שבמידה מצד אחד חולקים על הבנת הריב"א.

לחזו"א, מהרמב"ם שפסק בתובעת אנסתני והוא מודה בפיתוי דהוי מודה במקצת, סובר שיש שבועה בדבר שבמידה מצד אחד. מוכח דלא כריב"א.

אמנם אם נלמד שסברת דבר שבמידה מצד אחד היא שבי"ד דנים על מה שהם מציגים בפניו. וכיון שהתביעה היתה רק על גפנים לא חסר כלום לא בטענה ולא בשבועה¹⁰. וא"כ אין ראיה מהרמב"ם לגבי שיטת הריב"א.

ראשונים רבים נקטו כמקור הדין כמו ריב"א¹¹ וביניהם הר"י מגאש ועליו נשענו הרא"ש והרמב"ן. ולפי הסברם (של הרא"ש והרמב"ן) ברור שאין אנו מצרפים מדידה שמחוץ להודאתם ע"מ שתהיה בדבר שבמידה. אולם בהבנה הפשוטה אנו מבינים שאם אנו נאמר שדבר שבמידה הוא דין בשבועה, מדידה שלאחר טעניתיהם תועיל להחשיב את השבועה לדבר שבמידה. וצ"ע.

אפשר לומר שהראשונים אינם מחויבים לשיטת הר"י מגא"ש בהבנת דין דבר שבמידה. ורק בגלל שהרמב"ם כתב את הדין הם פסקו אותו והסבירו אותו לפי הבנתם את דין דבר שבמידה. וזה דחוק דאם הרמב"ם הבין את דין דבר שבמידה בדרך שונה מהר"י מגא"ש מדוע הוא צריך לפסוק את דינו ב"איני יודע"? כן יש לזכור שהרמב"ם נחשב לתלמידו של הר"י מגא"ש.

¹⁰ כפי שבתביעת כמות חיטים אי"צ לנקוב מחיר של קילו בשוק.

¹¹ בתוסי' ב"ק שם ד"ה דבר (ושבועות מג,א ד"ה אלא); ר"י מיגש בתשובתו שבשטמ"ק ב"ק סג,א בטוען טענת גנב; ח"י הראב"ד לב"ק שם, רשב"א שם בשם שאר מפרשים; מאירי שם. (אנצ"ת כרך ו, דבר שאינו מסוים, טור תרל הערה 65).

יש למצוא קשר בין מקור הדין לשיטות הראשונים הנ"ל. ייתכן וכונת ריב"א באמרו שזהו דין בשבועה אינה לומר שתהיה השבועה על דבר שבמידה אלא שהטענה המחייבת שבועה תהיה טענה על דבר שבמידה, וצ"ע.